

УДК 811.161.2

Шевченко Л. І.

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА МЕДІАТЕКСТУ: КРИТЕРІЇ ФАХОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Статтю присвячено актуальній проблемі визначення сутності, об'єктності та функцій лінгвістичної експертизи медійного тексту. Розглянуто ситуацію у сучасній Україні, де усвідомлюється суспільна потреба в лінгвістах-експертах та формуються мовознавчі критерії аргументації у фаховому аналізі медіатексту.

Ключові слова: медійна експертиза, медійний текст, лінгвіст-експерт, судова комунікація, теоретичні й організаційні основи лінгвістичної експертизи.

Шевченко Л. И. Лингвистическая экспертиза медиатекста: критерии профессиональной аргументации. – Статья. Статья посвящена актуальной проблеме определения сущности, объектности и функций лингвистической экспертизы медийного текста. Проанализирована ситуация в современной Украине, где осознается общественная потребность в лингвистах-экспертах и формируются языковедческие критерии аргументации в специальном анализе медиатекста.

Ключевые слова: медийная экспертиза, медийный текст, лингвист-эксперт, судебная коммуникация, теоретические и организационные основы лингвистической экспертизы.

Shevchenko L. I. Linguistic expertise of media text: criteria for professional argumentation. – Article.

The article is devoted to the problem of defining the essence, objectivity and functions of media text linguistic expertise. The situation in modern Ukraine, which formed the public need for linguists-experts and formed linguistic criteria argument in a special analysis of the media, is analyzed.

Key words: media expertise, mass media text, linguist-expert, judicial communication, theoretical and organizational basics of linguistic expertise.

Запропоноване для дискусії питання лінгвістичної експертизи медіатексту становить окремий проблемний фокус наукових і практичних підходів до лінгвістичної експертизи загалом, її об'єктності, предметності, завдань, кола вирішуваних питань і критеріїв фахової аргументації. Міждисциплінарний статус лінгвістичної експертизи, інтегративний характер завдань, що вирішуються, і водночас – законодавчий регулятив щодо застосування спеціальних знань та особливих форм їх використання у судочинстві, сформульованих у законі організаційних вимог, відповідно до яких має здійснюватися спеціальна експертиза, з одного боку, і фаховий лінгвістичний аналіз, побудований на чіткій детермінації мовного факту, однозначності та системності доведень, з іншого, дозволяють схарактеризувати лінгвістичну експертизу як прецедентне знання.

Лінгвістична експертиза в системі правосуддя сучасної демократичної держави, на наш погляд, є необхідним й ефективним компонентом доказової юриспруденції. Правомірність цього твердження слідує із логіки аргументації у досудовому розслідуванні і судовому процесі, де системні, послідовні, фахово проаналізовані факти дозволяють сформулювати об'єктивну доказовість щодо доведеності/недоведеності певної правової колізії.

Вкажемо й на розуміння важливості лінгвістичної експертизи в судовій практиці європейських країн і країн Північної Америки, де спеціальні лінгвістичні знання, як правило, супроводжують не тільки процесуальне законодавство, що визначає систему нормативних принципів і криміналістичних рекомендацій, а й сам процес. Відповідно, у країнах Заходу вироблено регулятиви щодо законодавчого статусу лінгвістичної експертизи, її теоретичних й організаційних основ, порядку і принципів підготовки та атестації кадрів.

На жаль, у юридичній експертології України цілісного осмислення місця лінгвістичної експертизи в системі національного правосуддя ще немає, як і законодавчо окреслених параметрів її сутності, чітко сформульованих принципів застосування, вирішуваних спеціальною лінгвістичною експертизою завдань і багатьох питань, пов'язаних із кадровим забезпеченням судової практики лінгвістами-експертами. Законодавчі акти, що регулюють експертну сферу діяльності,

визначають лінгвістичну експертизу як спеціальну без окремих уточнень її особливої об'єктності, предметності, специфічних завдань і, що особливо важливо, чітко сформульованих критеріїв фахової аргументації [3].

Спеціалісти в галузі юридичної експертології справедливо наголошують на тому, що «за аналогією із судово-психологічною, судово-біологічною, судово-медичною та іншими класами судових експертиз повинна мати місце судово-лінгвістична експертиза писемного та усного мовлення як самостійний клас судових експертиз, а не вид криміналістичної експертизи документів, як це зазначається сьогодні у більшості підручників та в інструкціях Міністерства юстиції України [2, с. 175]. А отже, актуалізована сьогодні «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» [5], що визначає писемне мовлення як об'єкт авторознавчої (криміналістичної) експертизи, звужує як об'єкт лінгвістичної експертизи, так і дистанціюється від реальних проблем української юридичної експертології.

Лінгвісти-експерти солідарні з юристами в необхідності виведення проблеми з локальної паспортизації текстів невідомого автора – у коло широкої проблематики, пов'язаної з аналізом мови як мисленнєвої діяльності, а отже, з аналізом змісту, структури тексту в його усній та писемній формах, специфіки добору мовних одиниць, їхніх стилістичних та комунікативних особливостей, коли йдеться про авторський текст.

Поза системною увагою законодавця, університетської дидактики і виконавчої влади залишаються реалії, такі як рівень кваліфікації лінгвістів-експертів, «що спричиняє опір тих, хто не володіє достатніми знаннями, відмову від складних досліджень, відсутність теоретичної та методичної єдності підходів до процесу експертного дослідження» [2, с. 474]. А ще – неправомірне ототожнення криміналістичної і лінгвістичної експертизи і в науковій літературі, й у судовій практиці; відсутність змагальності підготовлених мовознавцями документів у суді; і навіть розгубленість адвокатів під час номінації документа: «Лінгвістична експертиза» чи «Висновок спеціаліста».

Станом на травень 2017 р. в Україні за відсутності у реєстрі Міністерства юстиції України прізвища

жодного лінгвіста-експерта й відповідної процедури сертифікації такої діяльності (Закон України «Про судову експертизу» вказує лише на право здійснювати спеціальну експертизу установ НАН України й вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації [3]) існує лише кілька авторитетних експертних бюро. Насамперед ідеться про «Українське бюро лінгвістичних експертиз» НАН України (керівник – проф. Б.М. Ажнюк) та «Бюро лінгвістичної експертизи» Українського національного комітету Міжнародної торгової палати (керівник – проф. Л.І. Шевченко) [7]. Водночас експертизу здійснюють численні мовознавці не лише академічного середовища, що залишає поза коментарями її легітимність і часто – аргументативність.

Лінгвісти-експерти у пошуку методологій і методик фахової доказовості визначають різні підходи до спеціального аналізу тексту, з очевидних причин враховуючи його екстра- й інтралінгвістичні характеристики, тобто синкретизм такого аналізу: без знання психо- і нейролінгвістики, соціальної психології та соціології, філософії мови, етнолінгвістики і багатьох інших суміжних галузей знання пояснення причин добору певної мовної одиниці, архітектонічної будови тексту, його комунікативної специфіки будуть формальною констатацією мовного факту, не розкриватимуть причинно-наслідкових зв'язків постановки тексту. Водночас поліваріантна сутність реалізацій у мовній комунікації спричиняє до розрізень у предметному аналізі лінгвіста-експерта. З цієї причини виникає (хоча на практиці й досить умовна) диференціація компетентностей лінгвістів-експертів: експертиза політичного, бізнесового, економічного, фінансового та інших текстів.

У цій класифікації експертиз за тематичним принципом виокремлюється експертиза медійного тексту – складної комунікативної сутності, що охоплює усі сфери життя суспільства, перехреснує у масовій мовній свідомості рефлексію особистості й соціуму. Якщо погодитись із традиційною тематичною класифікацією, лінгвіст-експерт медійного тексту щоразу з причини наукової коректності має уточнювати: йдеться про експертизу медійного, рекламного, медичного чи іншого тексту.

Специфіка медійної комунікації, як відомо, – інформувати й переконувати. Тому незалежно від жанрової і тематичної поліваріантності, типів носіїв інформації (традиційних паперових, електронних, Інтернету чи рекламно-візуальних) будь-який текст у медіа є оцінним [1]. Виявляється це у типізованих формах спеціального добору мовних одиниць (лексика і фразеологія з різними емоційно-експресивними конотаціями семантики – згрубілості, пестливості, книжності та ін.), актуалізації у медіакомунікації експресивного потенціалу слова в диспозиції літературне/позалітературне (діалектне, жаргонне, okazіональне та ін.), контекстної трансформації слова як явища вторинної номінації, словесної «гри» зі словом-запозиченням, неологізмом та ін. Аналогічними за функцією є множинні трансформації народно-поетичної та літературної фразеології, постійне звернення до можливостей стилістичного синтаксису (ритмічного повтору, синтаксичного паралелізму, риторичних питань, особливих функцій у медіакомунікації різних типів одночленного речення, звертань та ін.), творення нових експресивно маркованих мовних одиниць, функціонально пов'язаних із медіасферою (медійних метафор і перифраз, специфічної фразеології ЗМІ, постійно відтворюваних епітетів, по-

нять, які визначають домінантні концепти масової мовної свідомості, таких як «народ», «країна», «свобода», «людина» та ін.).

Кожна мовна одиниця у виявленій чи іманентно властивій їй семантиці/функції включається у медіа до загального Тексту, де домінують рівноважливі інформування і вплив на реципієнта. Лінгвіст-експерт постає у такому разі фаховим інтерпретатором комунікативної реалізації ресурсу семантики слова, його здатності відтворювати реальність чи творити нову – бажану чи свідомо змодельовану для масового реципієнта.

Критерії фахової аргументації у лінгвістичній експертизі спіраються, отже, на взаємозалежності та взаємозумовленості екстра- й інтралінгвальних характеристик медіатексту, що включатимуть необхідні компетентності зі сфери юридичної, сфер знання, пов'язаних із психо-, соціо-, нейро-, культурологічними та іншими характеристиками творення і сприйняття інформації людиною. Лінгвістичні критерії аргументації у комплексі доведень, пов'язаних із визначенням нормативності чи патогенності писемного/усного тексту або його фрагментів, будуть домінантними і визначатимуть **систему доказовості**, про що йшлося вище.

До уваги лінгвістом-експертом береться все: семантика і граматична форма заголовка в медіатексті: «Містер Фукс. Хто претендує на Промінвестбанк» = як вияв інтертекстуальності і прогнозовано іронічного сприйняття у культурі сучасного соціуму, в якому поширеним і «прочитуваним» є відомий текст І. Ільфа та Є. Петрова; водночас у заголовку вдало використано можливості номінативного речення уявлення [ukr. net, 5.05.2017 p.]; структура заголовка у формі риторичного питання: «Політика і поп – навіки разом?» як оцінна реакція ЗМІ на колізії навколо Євробачення [BBC Ukraine, 5.05.2017 p.]; акцентований наголос на використанні розмовного віддіслівного іменника в заголовку тексту на дискусійну і складну проблематику: «Загравання з мовним питанням у Європі: французькою проти англійської» [«Голос Америки», 9.05.2017 p.] – звернімо увагу і на препозицію розмовного слова у структурі заголовка, й на двочленність синтаксичної моделі, що загалом свідчить про свідомий, прогнозований вплив на потенційного реципієнта (у тексті аналізується заява Президента Єврокомісії Жан-Клода Юнкера про те, що «повільно, але впевнено англійська мова втрачає важливість у Європі», яку він зробив у Флоренції, реагуючи на Brexit) та ін.

Лінгвіст-експерт, може, і має кваліфікувати персоналізацію чи деперсоналізацію медійного повідомлення за одним компонентом вислову («Немає слів», – лів'яни чекають, поки місто нарешті виділить гроші на підземний перехід, який через суд відсудили в ЛАЗу» [«Форпост», 9.05.2017 p.]), розрізнити і кваліфікувати характер оцінних тверджень у різних типах інформації та на різних інформаційних носіях («Трохи зради для НАБУ: Оніщенко хвалиться, Інтерпол його більше не шукає» [«24 канал», 9.05.2017 p.] – «Оніщенко показав документ Інтерпола, свідельствующий, что его не разыскивают» [«Четвертая власть», 9.05.2017 p.]), пояснювати причини і давати аргументовану оцінку винесеному в заголовок цитуванню («А. Решмедилова: «Период запаха духов Гонтаревой в Нацбанке будет оставаться еще долго» [«Голос UA»]) та ін.

Очевидно, що «правові межі використання спеціальних знань в адміністративному, господарському, кримінальному та цивільному судочинстві визначаються законом і судом з урахуванням правил належності,

допустимості, достовірності й достатності доказів для вирішення конкретної справи або кримінального провадження» [2, с. 9]. Аналіз кожного з виокремлених і сформульованих у юриспруденції правил набуває у діяльності лінгвіста-експерта додаткових вимог. Однією із перших є вимога щодо встановлення і належної аргументації висновку про **випадковий** характер уживання певних мовних засобів чи **цілеспрямований** їх добір і використання (до уваги беруться маніпулятивні технології і тактики як позитиву, так і негативу). Використання конкретних мовних засобів, принципи організації тексту, інтертекстуальні наративи й асоціації – усе це є лише мовною відповіддю на сформульовані екстралінгвістично комунікативні завдання. Лінгвіст-експерт як аналітик консолідованої інформації має докладно аргументувати фахову доказовість, враховуючи комплекс завдань, що ставляться у прецедентному тексті.

Необхідність лінгвістичної експертизи для юриспруденції, як і для медіалінгвістики, усвідомлюється усе ширшим колом фахівців. Симптоматичним із цього погляду є травневий форум «Незалежні суди та вільні ЗМІ: синергія заради майбутнього», організований за солідарної участі Українсько-канадського Проекту підтримки судової реформи в Україні, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Ради суддів України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України, Центру демо-

кратії та верховенства права, Громадського об'єднання «Детектор медіа», Інституту масової інформації, Національної спілки журналістів України.

Метою форуму є запровадження щорічної загальнонаціональної зустрічі для обговорення актуальних проблем взаємодії судів та ЗМІ, вироблення правил їх вирішення, а також створення постійно діючого Комітету взаємодії судів та ЗМІ для оперативного реагування на виклики публічної комунікації між судами та ЗМІ, включаючи і таку важливу для юриспруденції проблему, як лінгвістична експертиза медійного тексту.

Перспектива такої взаємодії формується уже сьогодні, зокрема у двадцятилітньому досвіді підготовки численних експертиз медійного тексту для судових інстанцій викладачами Київського національного університету імені Тараса Шевченка, спеціалізації «Лінгвістична експертиза» для бакалаврів спеціальності «Українська мова і література, іноземна мова» та магістрів напряму підготовки «Лінгвістика в суспільній комунікації» названого університету, в пошукових працях лінгвістів, що забезпечують нову і перспективну галузь сучасного гуманітарного знання. Критерії аргументації в лінгвістичній експертизі медійного тексту набудуть стрункості і системності одночасно з послідовно розробленим законодавчим імперативом щодо окремого статусу, функцій і змісту цієї необхідної соціуму діяльності кваліфікованих і сертифікованих мовознавців.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Оценка в механизмах жизни и языка / Н.Д. Арутюнова // Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. – М. : Язык русской культуры, 1999.
2. Експертиза у судочинстві України : [наук.-практ. посіб.] / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори. – К. : Юрінком Інтер, 2015.
3. Про судову експертизу : Закон України № 4038-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
4. Про інформацію : Закон України № 2657-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. Наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
6. Шевченко Л.І. Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2014. – 326 с.
7. Програма Бюро лінгвістичної експертизи на 2016–2017 рр. від 24.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iccu.org/>.
8. Юрислінгвістика: словник термінів і понять / укл.: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко ; за ред. Л.І. Шевченко. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2015. – 348 с.